

ทำเนียบทำช่างวังหน้า ของนายปรีดี พนมยงค์

ปรมินทร์ เครือทอง

รัฐมนตรีอาวุโส ปรีดี พนมยงค์
กับท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ภาพถ่ายหลังจากเสร็จงานแต่งงานแล้ว
๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๑

เดิมทีนายปรีดีเป็น “ผู้อาศัย” กรอบครัวป้อมเพชรมาตั้งแต่เข้ามาเรียนหนังสือในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นบ้านของพระยาเพชรภู อธิบดีกรมราชทัณฑ์คนแรกของเมืองไทย ภายหลังคือ พระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา บิดาของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

เดิมกรอบครัวป้อมเพชรได้รับพระราชทานบ้านย่านคลองสาน จากรัชกาลที่ ๖ ให้เป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นแหล่งชุมชนที่คึกคักในสมัยนั้น จนกระทั่งกรอบครัวป้อมเพชรได้สร้าง “บ้านป้อมเพชร” ขึ้นที่สี่ลม นายปรีดีก็ได้ย้ายตามมาอยู่ด้วย ก่อนที่จะมีบ้านเป็นของตัวเองภายหลังแต่งงานกับท่านผู้หญิงพูนศุข ซึ่งก็อยู่บริเวณเดียวกับบ้านป้อมเพชรนั่นเอง

“บ้านสี่ลม” ของนายปรีดีแห่งนี้ สร้างจากเงินรายได้ของสำนักพิมพ์หนังสือกฎหมาย นิติสารัตน์ โรงพิมพ์ที่นายปรีดีก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ก่อนแต่งงาน

เรือนริมน้ำ ทำเนียบทำช่าง เป็นเรือนครึ่งและที่พักคนทำงาน ช่างสุดเป็นศาลาทำน้ำ
ในภาพ นายปรีดี พนมยงค์ กำลังยืนเรือนริมน้ำ

น้ำเสียดายที่ปัจจุบันพื้นที่บริเวณนี้ (เขื่องธนาคารกรุงเทพสำนักงานใหญ่) ได้เปลี่ยนสภาพเป็นตึกสูงหมดแล้ว และ “บ้านป้อมเพชร” ก็ถูกทุบทิ้งไปเมื่อไม่นานมานี้เอง

ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง นายปรีดีก็ได้อาศัยบ้านสี่ลม เป็นที่พำนัก และปรีศาราชการในตำแหน่งรัฐมนตรี จนเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ขึ้น นายปรีดีถูกปลดจากตำแหน่งรัฐมนตรี เพราะเป็นที่ไม่น่าไว้วางใจของญี่ปุ่น โดยถูก “เขเวน” ไว้ในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ไม่มีบทบาททางการเมือง

ภาพจำลองเหตุการณ์เมื่อครั้งปฏิบัติการเสรีไทย การประชุมหัวหน้าสายเสรีไทย ณ ศาลาท่าม้า ทำเนียบท่าช้าง

ช่วงนี้เองที่นายปรีดีได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านใหม่บริเวณท่าช้างวังหน้า และได้อาศัยบ้านหลังนี้เป็นศูนย์บัญชาการหรือ “ทำเนียบ” เรื่อยมา

บ้านแห่งใหม่นี้ เดิมทีเป็นบ้านของเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) ดันสกุล “คชเสนี” บุตรของเจ้าพระยามหาโยธา (แจ่ง) หรือพระยาแจ้งหัวหน้าชาวมอญที่มาพึ่งพระบรมโพธิสมภารรัชกาลที่ ๑ ต่อสู้กับพม่าจนได้รับความดีความชอบ

บุตรของเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) คือพระยาดำรงคร์ราชพลชั้นร์ (จุ้ย) ต่อมาคือบิดาของเจ้าจอมมารดากลิ่นในรัชกาลที่ ๔ มีพระราชโอรสคือ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ ดันสกุลกฤดากร

ก่อนถึงแก่อสัญกรรม เจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) จึงทำพินัยกรรมถวายบ้านแห่งนี้ให้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของกรมพระนเรศวรฤทธิ์ แต่ครั้งยังทรงพระเยาว์

ภายหลังกรมพระนเรศวรฤทธิ์จึงโปรดฯ ให้สร้างวังขึ้นใหม่ในที่แห่งนี้ เป็นตึกทรงยุโรปสองชั้น ที่นี้จึงนับได้ว่าเป็นอนุสรณ์สถานของบรรพบุรุษชาวมอญอีกที่หนึ่ง

ต่อมาเมื่อกรมพระนเรศวรฤทธิ์สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ ที่แห่งนี้จึงได้ใช้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิ์ดิวันวิศิษฎ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ในรัชกาลที่ ๕ และอธิบดีศาลฎีกา ในรัชกาลที่ ๖ จนนายปรีดีย้ายเข้ามาอยู่ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๔๘๕ ที่นี้จึงเปลี่ยนฐานะจากบ้านตระกูลมอญ กลายเป็นบ้านนักกฎหมายในที่สุด

ตึกที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๗ ให้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิ์ดิวันวิศิษฎ์

ภาพถ่ายครอบครัวของพระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา

แต่ก่อนหน้าที่นายปรีดีจะเข้ามาอยู่ไม่นาน พ.ต.ประยูร ภมรมนตรี เลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ก็เคยมาอาศัยอยู่ในวังแห่งนี้ระยะหนึ่ง โดยอาศัยอยู่เรือนเล็กชั้นเดียวริมน้ำภายในบริเวณวัง ตามคำสั่งของ พ.อ.หลวงพิบูลสงคราม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมขณะนั้น และเคยตั้งเป็นโรงเรียน สืบราชการลับ สังกัดกรมเสนาธิการทหารบก ในเดือนมกราคม ปี ๒๔๗๙ แต่ได้มีคำสั่งปิดโรงเรียนหลังจากเปิดขึ้นไม่นาน เพราะถูกใช้ไปในการใส่ร้ายป้ายสี และแก้แค้นส่วนตัว มากกว่าการข่าวกรอง

สะพานปรีดี-ธำรง แผนกู้กรุงศรีอยุธยา ของปรีดี พนมยงค์

บริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งทำเนียบทำราชการของนายปรีดี พนมยงค์ ในปัจจุบัน

เนื่องจากระหว่างที่นายปรีดีได้มาอยู่ที่นี่ เป็นระยะของสงครามโลกครั้งที่ ๒ บ้านหลังนี้จึงได้กลายเป็นศูนย์บัญชาการลับๆ ของเสรีไทย นายปรีดีได้ใช้บ้านหลังนี้ในการประชุมปรึกษาหารือ ทั้งหน้าบ้าน ในบ้าน และศาลาท่าน้ำ

จนเมื่อนายปรีดีเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในปี ๒๔๘๙ ที่แห่งนี้จึงยังเป็น “ทำเนียบ” ปรึกษาหารือราชการของนายกรัฐมนตรี เป็นที่รู้จักในนาม “ทำเนียบทำข้าง”

๗ พฤษภาคม ๒๔๙๐ เวลาประมาณ ๒๓.๐๐ น. ปืนกลรถถัง หน้าประตูมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้านถนนพระอาทิตย์ระดมยิงไปที่ชั้นบนของบ้าน ก่อนที่กลุ่มทหารจะบุกเข้าบ้านเพื่อเข้าจับกุมนายปรีดี แต่นายปรีดีได้หนีไปก่อนหน้านี้แล้วเพียงเล็กน้อย

ถือเป็นวันปิดฉากความสำคัญของ “ทำเนียบทำข้าง” ลงอย่างสิ้นเชิง

ทำเนียบทำข้าง ปัจจุบันคือที่ทำการของสำนักงานองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ หรือ FAO บนถนนพระอาทิตย์ อยู่ไม่ห่างจากป้อมพระสุเมรุนัก ตัวตึกยังคงถูกรักษาไว้อย่างดีและสมควรจะถูกกล่าวถึงอย่างยิ่ง ในวาระแห่งการระลึกถึง “รัฐบุรุษอาวุโส” ผู้นี้

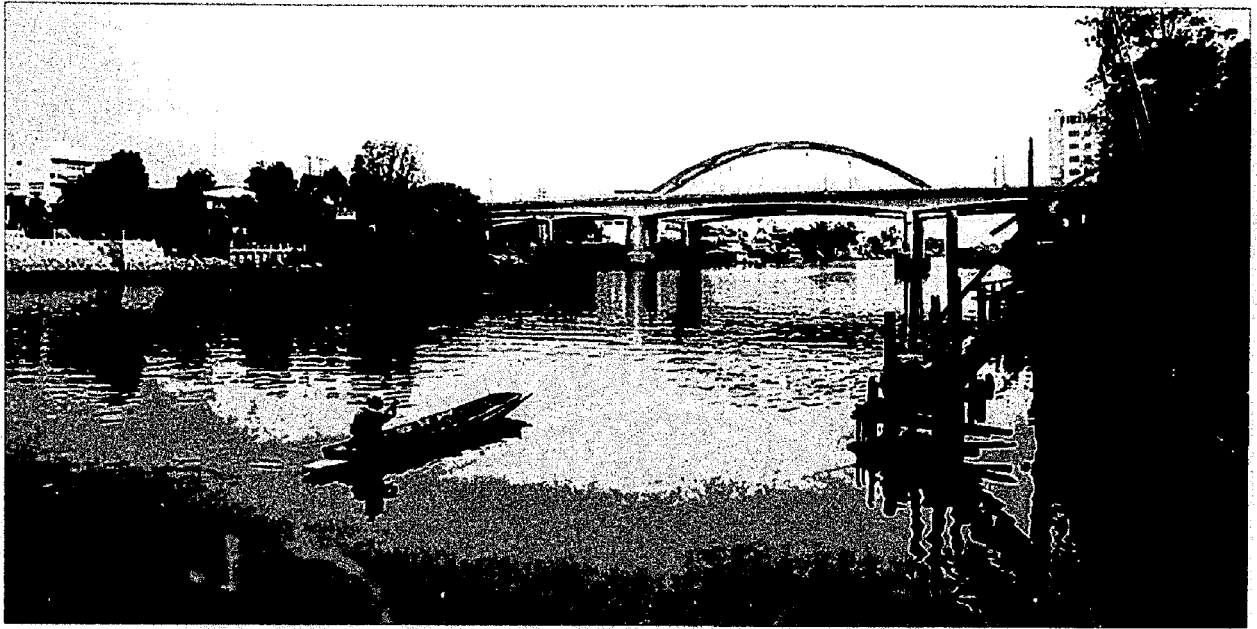
๐ ๐ ๐

หลังจากกรุงแตกไปเมื่อปี ๒๓๑๐ กรุงศรีอยุธยาที่ตกเป็นสภาพเมืองร้างมาอย่างยาวนานเกือบ ๒๐๐ ปี

จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ รัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ ก็ได้พยายามที่จะ “บูรณะ” กรุงเก่าเท่าที่จะเป็นไปได้ โดยเฉพาะหัวแรงสำคัญคือ พระยาโบราณราชธานินทร์ ได้สำรวจกรุงเก่าโดยละเอียด และบูรณะวัดสำคัญๆ ไว้หลายแห่ง แต่ก็ยังไม่เพียงพอที่จะพลิกฟื้นกรุงเก่าให้กลับมามีชีวิตขึ้นอีกครั้ง

กรุงศรีอยุธยาหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีสภาพเป็นเมืองร้าง ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงอาศัยอยู่ตามลำน้ำรอบเกาะเมือง การอยู่อาศัย การค้าขาย และการคมนาคม ยังคงยึดลำน้ำ

เป็นหลัก ภาพภายในกำแพงเมืองจิงกร้าง เปลี่ยว เต็มไปด้วยสัตว์ป่า โจรผู้ร้าย ดังจะเห็นได้จากแผนที่ของพระยาโบราณราชธานินทร์ และภาพถ่ายทางอากาศปี ๒๔๙๖

การพลิกฟื้นอดีตของกรุงเก่าครั้งสำคัญนี้ เกิดขึ้นโดยนายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะเป็นชาวอยุธยาโดยกำเนิด ซึ่งแนวความคิดที่ว่า ต้องย้ายคนจากลำนํ้าเข้าสู่เกาะเมืองให้ได้ เริ่มต้นด้วยการออกพระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินที่เป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดิน และที่วัดร้าง ภายในกำแพงเมืองปี ๒๔๘๑ ซึ่งแต่เดิมรัชกาลที่ ๕ ได้โปรดเกล้าฯ ให้สงวนที่ดินในเกาะเมืองไว้ห้ามมิให้ผู้ใดเข้ามาถือครอง มาเป็นของกระทรวงการคลัง โดยในขณะนั้นนายปรีดีเป็นรัฐมนตรีว่าการอยู่ในรัฐบาลของจอมพล ป.พิบูลสงคราม แล้วขายที่ดินให้กับราษฎร เพื่อจูงใจให้เข้ามาตั้งบ้านเรือนในเกาะเมือง งานทั้งหมดนี้ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล เพราะสอดคล้องกับการรณรงค์เรื่องวัฒนธรรมของชาติอยู่พอดี

และตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา การปรับปรุงพัฒนาบ้านเมืองมักมี “ถนน” เป็นตัวแปรสำคัญ ตลาดบกเริ่มมาแทนที่ตลาดน้ำ ในเกาะเมืองกรุงเก่าก็เช่นกัน มีการสร้างถนนเพิ่มขึ้นติดตามมาด้วยหัวใจสำคัญของแผนคืนชีวิตให้กับกรุงศรีอยุธยา ก็คือ สะพานปรีดี-ธำรง ถือเป็นการเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนกรุงเก่า จากที่เคยเดินทาง ขนส่งสินค้าทางเรือจากจังหวัดต่างๆ มาสู่การใช้ถนน ซึ่งสะดวกรวดเร็วกว่า นอกจากนี้ยังมีการสร้างถนนเชื่อมต่อกับถนนพหลโยธิน ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการเชื่อมต่อกับกรุงเทพฯ โดยตรง รวมถึงการสร้างศาลากลางจังหวัดให้อยู่กึ่ง

กลางของเกาะเมือง ตรงดิ่งจากตัวสะพาน การจัดสร้างสาธารณูปโภค และอาคารพาณิชย์ให้เข้า แทะจะเรียกได้ว่าเป็นเมืองสำเร็จรูปในยุคนั้นทีเดียว ประชาชนจึงค่อยๆ ขยับขยายเข้าสู่ภายในเกาะเมืองมากขึ้น

การก่อสร้างสะพานปรีดี-ธำรง เริ่มในปี ๒๔๘๓ เสร็จในปี ๒๔๘๖ และตั้งชื่อตามชาวอยุธยาในคณะรัฐมนตรี ๒ ท่าน คือ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

หากพิจารณาจากจุดที่สร้างสะพานคือบริเวณวัดพิชัยสงคราม ก็เป็นจุดเดียวกับที่พระเจ้ากรุงธนบุรีรวบรวมไพร่พลตีฝ่าวงล้อมพม่าก่อนปักหลักที่บ้านโพธิ์สามขาว จะเป็นความบังเอิญ หรือความตั้งใจก็แล้วแต่ ที่สำคัญจุดนี้คือจุดเริ่มต้นในการกู้กรุงศรีอยุธยา และประสบความสำเร็จทุกครั้ง

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ความปรารถนาดีนี้จะส่งผลให้กรุงศรีอยุธยาคลับมามีชีวิตอีกครั้ง แต่การพัฒนาที่ไร้ทิศทางทำให้เราพบความผิดพลาดของการบูรณะ และการบุกรุกโบราณสถาน จนเกิดภาพเศร้าใจทุกครั้งที่เห็น

ต้องไม่ลืมกลับไปดูแผนที่ของพระยาโบราณราชธานินทร์ว่าเราสูญเสียวัดไปเท่าไรในการตัดถนน และสร้างเมืองในครั้งนั้น และต้องไม่ลืมกลับไปดูการสำรวจของ น. ณ ปากน้ำ กลางซากอิฐซากปูน ว่าเราสูญเสียอะไรไปบ้างหลังจากสร้างเมืองแล้ว